

En gammal stalinist och Andra världskriget

Innehåll:

Presentation	1
Intervju med Nils Holmberg: Lärdomar av andra världskriget.....	2
Anders Hagström: Nils Holmberg och Andra världskriget.....	14

Presentation

Vi publicerar nedan en längre intervju med den gamle mao-stalinisten Nils Holmberg, ursprungligen publicerad i den maoistiska tidskriften *Marxistiskt Forum* nr 5/1978, vilket var ett specialnummer om Andra världskriget. Nils Holmberg var en veteran i den svenska kommunistiska rörelsen. Han tillhörde de ledande kommunisterna i Göteborg redan på 1930-talet och invaldes 1933 i det svenska kommunistpartiets centralkommitté. På 1960-talet blev Holmberg maoist och en av de mest drivande bakom grundandet av det maoistiska Kommunistiska Förbundet marxist-leninisterna (KFml).

De intressantaste avsnitten i Holmberg-intervjun är de som handlar om de svenska kommunisternas och Kommunistiska internationalens politik under Andra världskriget, där han framför en hel del kritiska anmärkningar mot Molotov-Ribbentrop-pakten och dess följder, liksom den sovjetiska politiken gentemot Finland under Vinterkriget och dess förspel 1939-40 (särskilt kritisk är han mot upprättandet av den finska "folkregeringen" i Terijoki). Detta följs av en diskussion om den försvarspolitik som de svenska maoisterna ansåg borde föras i Sverige i slutet av 1970-talet, särskilt gentemot "supermakten" Sovjet – ett avsnitt som i dag i stort sett saknar relevans, varför vi avstår från att kommentera detsamma.

Intervjun följs av en artikel av Anders Hagström, som lite närmare analyserar Nils Holmbergs syn på Andra världskriget.

Martin F (27/10 -09)

Litteraturtips:

Om Komintern: Claudín, *Krisen i den kommunistiska rörelsen* [band 1](#) och [band 2](#)

Shirer, [Sovjetunionen, Tyskland och Andra världskrigets inledning](#)

Hirdman, [Sveriges Kommunistiska Parti och 2:a världskrigets första år](#)

[Kommunisterna och Andra världskriget 1939-40](#) (artiklar, tal och dokument)

[Finska vinterkriget 1939-40](#) (artikelsamling)

Intervju med Nils Holmberg: Lärdomar av andra världskriget

Som ett resultat av kommunisternas stora insatser i kampen mot fascismen och det socialistiska Sovjetunionens stora prestige uppnådde kommunisterna i Sverige 1944 sin höjdpunkt hittills.

I Göteborg där Nils Holmberg, redaktör för Arbetartidningen, kommunalpolitiker och under några år riksdagsman, verkade hade kommunisterna då 25 procent av väljarkåren bakom sig.

Men krigsåren var ingen problemfri tid. Här berättar Nils Holmberg om inställningen till pakten Sovjetunionen–Tyskland, synen på enhetsfronten, den borgerliga demokratin, försvaret och Kominterns upplösning. Han berättar om hur man förberedde partisanförband i arbetslägren och om planerna på att sabotera malmtrafiken till Tyskland.

När fick ni klart för er i SKP på 30-talet att ett nytt världskrig stod för dörren? I de flesta länder tycks kommunisterna ha fortsatt att verka som om det var den socialistiska revolutionen som stod närmast på dagordningen.

– Vi både sa och skrev tidigt att utvecklingen gick mot ett nytt krig. En del gjorde vi också för att stödja Sovjetunionens försök att skapa en enhetsfront av stater mot krigsanstiftarna. 1931 förstod vi inte detta, för då hade ännu inte Hitler kommit till makten. När det skedde förstod vi att krigsfaran ökade snabbt. När Mussolini angrep Abessinien och Albanien och Tyskland-Italien intervenerade till stöd för fascismen i Spanien klarnade mycket. De borgerliga och socialdemokratiska politikernas sk non-interventionspolitik gick ut på att hindra demokratin i Spanien att få hjälp. Det var en politik som vi såg konkret påskyndade utvecklingen mot ett världskrig.

1935: Världskrig på gång

– Men det är klart att under en stor del av 30-talet var det inte kampen mot ett nytt krig vi förde, utan först och främst mot fascismens spridning. Riktigt klara över krigsfaran blev vi först mot slutet av 30-talet.

– I en broschyr från 1935 förklarade vi att en imperialistisk omfördelning av världen var på gång och att Hitler också hotade Sovjetunionen.

– Vi talade om att de stater som likt Frankrike och Tjeckoslovakien, som dragit fördel av krigsslutet 1919 och nu ville bevara status quo, sökte göra detta i samarbete med Sovjetunionen. Vi uttalade stöd för Sovjets biståndspakter med Frankrike och Tjeckoslovakien. Dessa pakter kritiserades av en del ”vänster”folk, men vi pekade på hur Lenin diskuterat militära fördrag med England och Frankrike.

– I försvarsfrågan vände vi oss samma år mot försvarsutredningens förslag som vi ansåg syftade till ett

”högmodernt krigsmaskineri i de fascistorienterade officerarnas händer ... Det är alls inget försvar för Sveriges nationella oavhängighet. Tvärtom strävar dessa reaktionära kretsar att äventyra Sveriges nationella oberoende genom att smida fast Sverige i det tysk-polsk-finska krigsblocket mot Sovjetunionen.”

Hilding Hagberg: ”Mer vapen åt reaktionen”, 1935

”Kommunisterna kämpar för arméns demokratisering. Vi vill avskeda de fascistiskt, krigsaktivistiskt och reaktionärt sinnade officerarna och underofficerarna. Vi vill en förkortning av tjänstetiden och en folkbeväpning. Vi vill en demokratisk kontroll av alla högre kommandoposter. Militärmanskapet ska tillerkännas samma rättigheter som övriga medborgare, så att de inte låter sig missbrukas för syften som är fientliga mot folkfrihet och fred.

Vi vill utrota de privata intressena inom rustningsindustrin och få en folkkontroll över densamma. Som motståndare till alla krigsäventyr vänder sig kommunistiska partiet till alla fredsvänner och fredsorganisationer, till fackföreningar, kooperativa föreningar med en maning om samling mot militärvansinnet, mot rustningsgalningarna och deras demagogi.

Sveriges arbetande folk kan inte, vill inte och får inte bära dessa bördor för försvaret av överklassens intressen. Vi vill inte sätta den nationella oavhängigheten på spel genom att ytterligare stärka överklassens och de imperialistiska äventyrarnas maktmedel. Vi måste vrida vapnen ur dessas händer.

Endast massorna ska bestämma i de frågor som gäller fred eller krig. Det måste göras slut på stödet åt den tyska upprustningspolitiken, åt de skando-baltiska blockbildningssträvandena, skapa ett förbund med Sovjetunionen och de makter, som kämpar för freden, stoppa de materiella och ideologiska krigsförberedelserna. Dessa uppgifter borde kunna entusiasmera varje vän av fred och framåtskridande.”

Gustav Johansson: ”Hejda kriget – värna freden”, 1935:

”Smid isoleringens järnring runt Italien. Mobilisera fackföreningsrörelsen mot krigstransporter. Icke ett järnvägståg, icke ett fartyg till eller från Italien. Hindra den tyska fascismens krigsplaner mot Memel och Litauen. Skapa en fast folkfront mot kriget av hela arbetarklassen och alla fredens vänner. Skapa genom denna massrörelse ett sådant tryck att Nationernas förbund tvingas till ingripande. Stöd Sovjetunionens konsekventa fredspolitik. Stöd Sovjetunionens försvar.”

– I en broschyr från 1937 ställde vi det som en uppgift att ”hindra krigets organisatörer från att förverkliga sina syften”. Men uppgiften att bekämpa och uppskjuta kriget var på inget sätt högt prioriterad vid den tidpunkten. I ett avseende hade vi dock sedan slutet av 20-talet verkat mot kriget – när det gällde att splittra de imperialistiska krafterna i hållningen till Sovjetunionen. Vi försökte pressa på regeringen att stödja Sovjetunionens förslag, som från 1934 också framfördes i Nationernas förbund.

– Lite mer konkret blev det i partiordföranden Sven Linderots valbroschyr ”Sverige åt folket” 1938 och på kongressen 1939. I den förstnämnda gick Sven till hårt angrepp mot den socialdemokratiska anpassningspolitiken:

”Det brinner i Spanien och Kina och Hitler har redan satt luntan till krutdurken vid den tjeckiska gränsen, vårt danska broderfolk lever i en kvävande oro över Nazitysklands planer på Sönderjylland, det svenska folket ser med förskräckelse hur krigsmolnen hotande hopar sig vid horisonten – men Per Albin Hansson ser ingenting och säger ingenting. Han drar ner rullgardinen och hoppas att lugnet i hans idylliska folkhem icke skall störas av några oväder. Detta är en farlig politik och vi vänder oss med skärpa däremot.”

– Vi var medvetna om att vi levde i en förkrigstid, men jag tror inte att man kan säga att vi tog tillräckligt allvarligt på detta.

Vad var nytt i Kominterns 7:e kongress? Man hade ju talat om enhetsfront ända sedan 20-talet.

– Det var första gången enhetsfronten togs på allvar och sättet att försöka genomföra den diskuterades konkret. Det var ju så att vi talat om enhetsfront i alla år, men inte genomfört den. Enhetsfronten betraktades bara som ett medel att ”avslöja” socialdemokraterna. Man skulle föreslå socialdemokraterna enhetsfront och när de sade nej, skulle man angripa dem för det.

– Inom Komintern och inom medlemspartierna fördes en kamp mellan två linjer i många år före 7:e kongressen. Fram till den tidpunkten hade Komintern aldrig någon konkret kritik av partiernas praktik. Den ropade på enhetsfront, men gick under många år inte in på hur den skulle genomföras.

– På 7:e kongressen levererade Dimitrov en ganska skarp kritik av bl a det svenska partiet, för att vi vid alla tillfällen bara överbjöd socialdemokraterna. I stället borde vi, sa Dimitrov, ta fasta på vissa riktiga krav, som socialdemokraterna framförde och ställa frågan om gemensam kamp för deras genomdrivande.

Dimitrovs kritik accepterades

– Kritiken kom som en överraskning för den svenska partiledningen, men jag tror man kan säga att den accepterade kritiken och fann den riktig. Efter kongressen höll Sven Linderot ett tal där han gick in på och kritiserade det vanliga sättet att erbjuda socialdemokratin enhetsfront i den ena eller andra frågan.

Enhetsfronten var inte längre trovärdig bland arbetarna, för att praxis gett dem den erfarenheten att kommunisterna erbjuder enhetsfront bara för att i nästa ögonblick kasta sig över socialdemokraterna. Det är inte så enhetsfronten ska byggas upp. Den ska byggas arbetarna emellan.

Hur lyckades SKP i praktiken genomföra frontpolitiken under 30-talet?

– Spanien-arbetet var det mest framgångsrika. Där hade vi gemensamma aktioner för att t ex samla in pengar, där både socialdemokrater och kommunister deltog. På mötena talade både kommunister och socialdemokrater.

– Jag minns att socialdemokrater under den tiden till och med kunde rekvirera mig som talare till möten om Spanien. Spanienkommittén i Vänersborg, som leddes av en socialdemokrat, skickade efter mig, när den attackerades av fascisterna. Bl a Gunnar Svärd (senare direktör i Statsföretag, MF:s anm) var talare för den fascistiska falangen inom högern.

– Vi hade stora möten tillsammans i Mässhallarna där bl a Rickard Lindström och Stefan Oljelund från SAP och jag talade för Spanien. Vi fick även med en del från de borgerliga partierna, t ex Rut Adler. Tyvärr fick vi aldrig något verkligt samarbete med Torgny Segerstedt på Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning. Han var anti-fascist, men samtidigt var han så antikommunistisk att han inte ville ha något samarbete med oss. Det var på sätt och vis märkligt att vi aldrig fick någon kontakt. För han och vi var ju de som arbetade mest mot Hitler. GHT gav ett visst stöd åt Spanien-kommitténs arbete, men det var inte mycket.

Socialdemokraterna ville ”ligga lågt”

– Efter nederlaget i Spanien tog socialdemokraterna upp en linje som Stefan Oljelund skulle försöka förklara för mig. Han sa att ”nu finns det bara en sak att göra, som det ser ut, och det är att ligga lågt”. Socialdemokraterna var helt enkelt rädda när fascisterna visat sin styrka. Gör man motstånd retar man fascisterna på sig, resonerade de. Vi skulle ställa in oss på att försöka

överleva tills fascisterna mött sin ändalykt. Hur f-n fascisterna skulle möta den, om vi inte gjorde motstånd, det förklarade socialdemokraterna aldrig.

– Trots att fascismen nu gick fram över Tjeckoslovakien, Österrike osv så upphörde i stort sett det anti-fascistiska enhetsfrontsarbetet. Det avstannade 1938-39.

– När kilbomarna vid ett tillfälle drog igång en kampanj för att sparka ut alla som var nazister ur hyresgästföreningen, gick jag emot det. Så länge de inte bröt mot stadgan skulle de få vara kvar, och vi skulle försöka omvända dem i hyresarbetet.

– Inom partiet diskuterades det inte allvarligt varför det anti-fascistiska enhetsarbetet upphörde. Vi bara konstaterade misslyckandet. I Spanien hade republiken förlorat, bl a därför att borgerliga demokrater som general Miaja svikit, liksom de borgerliga och socialdemokratiska regeringar som låg bakom non-interventionspolitiken. Besvikelsen bland vårt folk var stor.

Perioden 1939-41, fram till det tyska angreppet på Sovjet, innebar svåra politiska problem för kommunisterna. Hur upplevde du pakten mellan Sovjet och Tyskland och konsekvenserna av den?

– Samma dag som pakten offentliggjordes skulle jag tala på ett möte i Lunden, en stadsdel här i Göteborg. Meddelandet om pakten kom som ett blixtnedslag. Jag fick reda ut hela frågan själv utan några tips och anvisningar från particentralen. Jag sa att det här var en följd av den politik England och Frankrike bedrivit. Sovjetunionen hade inte funnit sig i dessa makters försök att spela ut Tyskland mot Sovjet. I stället hade Sovjetunionen sökt vinna tid genom att sluta en nonaggressionspakt med Tyskland. Det betydde ju inte att Sovjet hade ställt sig utanför framtida försök att skapa en front mot fascismen eller att Sovjet gjort sig till bundsförvant med Hitler. Det hävdade förstas våra motståndare här hemma, socialdemokraterna och de borgerliga. Zeth Höglund, nu socialdemokrat, döpte oss till ”nazikommunisterna”. Det tog alla motståndare flitigt efter. Vilken hets det var mot oss. Det var inte så underligt om en del skrämdes bort från vårt parti.

– Enligt vissa uppgifter skulle partiets medlemstal nästan ha halverats från 20 000 till 11 600 på ett år. Men den nedgången gällde i vart fall inte Göteborg. I Norrbotten var läget värre, där förlorade vi en riksdagsman i valet 1940. Där hade man 1929 inte haft någon ordentlig uppgörelse med opportunisterna som i det övriga landet. Vi gick till och med fram i valet 1940 med något tusental röster jämfört med kommunalvalet två år tidigare.

Vi ökade under Finlands-hetsen

– Ser man på riksdagsvalet 1936 och 1940 så minskade Norrbotten från 22,2 procent till 17,7 procent. Vi däremot ökade med drygt 3 000 röster, från 12,6 procent till 14,7.

– I samband med finska vinterkriget, i november 1939, ville socialdemokraterna och kilbomarna utesluta oss ur fackföreningarna, hyresgästföreningen, ja till och med ur IOGT. Men de misslyckades. I stadsfullmäktige gick de andra partierna ut när vi talade och vi utestängdes ur alla utskott, som de inte var lagligt förhindrade att utesluta oss ur. Men även här misslyckades det. De första att reagera mot hetsen var faktiskt folkpartisterna.

– När riksdagsvalet kom hösten -40 och vi till och med ökade i röstetal, då började våra motståndare att bli lite snopna. Undan för undan ändrade de taktiken.

– Visst fanns i partiet några som gjorde sig skyldiga till överslag och direkt pronazistiska uttalanden omedelbart efter pakten mellan Sovjet och Tyskland, men den linje som de allra flesta och jag med dem drev var att detta var en rent taktisk allians, som inte kunde hålla tillbaka vår egen kamp mot fascismen.

– När så Dimitrovs nya analys kom i november 1939 att det var fråga om ett imperialistiskt omfördelningskrig där Tyskland och England-Frankrike jämfördes, så accepterade vi väl den analysen.

– Men sådana vansinnigheter som att ”Tyskland vill ha fred”, som fanns i enskilda Komintern-dokument, accepterade vi aldrig. Efter överfallet på Norge försökte Sven Landin i några reportage i Ny Dag framställa de tyska soldaterna som ”kamrater” och påstod att norrmännen var mer avvisande till sina flyktade ledare än till ockupanterna. Jag ringde omedelbart upp till Gustav Johansson, Ny Dags redaktör, och protesterade mot reportagen. Han höll med mig, och försäkrade att han skulle stoppa dem. Det skedde också.

– Fritiof Lager från partiets politbyrå kom en gång dragandes hit ner och försökte intala oss att det fanns en ”proletär strömning” bland nazisterna och att den hade fått överhanden och att det fanns stora möjligheter till ”samgående” mellan Nazityskland och Sovjetunionen. I verkligheten ville nazisterna socialism, sa Lager. Vi bad honom fara in i helvete med sådana spekulationer.

Stödde ni ändå inte väldigt okritiskt Sovjetunionens alla mått och steg i kölvattnet på den tyska pakten, exempelvis försöket att upprätta en finsk ”folkregering” i Terijoki, i de delar av Karelen som Sovjet militärt besatt?

– Ja, det är riktigt att vi stödde Sovjetunionen, men Terijoki-regeringen ansåg nog de flesta av oss helt felaktig redan från början. De måste ha trott i Sovjetunionens ledning att Finlands arbetarklass skulle hälsa Röda armén som befriare och Kuusinen och Terijoki-regeringen som sina företrädare. Det var en katastrofal felbedömning.

– När Sovjetunionen hoppade på Finland så fick de finska reaktionärerna vatten på sin kvarn. Vi lyssnade regelbundet på ”snuviga Sixten”, dvs Sixten von Gegefeldt, den svenske hallåmannen i Moskvas svenskspråkiga utsändningar. Det var rent ofattbart vilka saker som kördes ut då och att man i Moskva räknade med att bli trodd.

Hur såg ni på det hemliga tilläggsprotokollet, där Tyskland och Sovjet kom överens om att Sovjet skulle få intervensera i Finland, Baltikum och östra Polen?

– Det hemliga tilläggsprotokollet har jag inte känt till förrän nu på sistone. Vi försökte så gott vi kunde försvara Sovjets politik i vart och ett av dessa fall. Men i tilläggsprotokollet så är det fråga om principiella avsteg från en riktig politik.

Beträffande baltstaterna är det förstås mer komplicerat. De baltiska staterna hade tidigare tillhört Sovjetunionen. Genom en av England understödd intervention av bl a von der Goltz armé slets baltstaterna loss från Sovjet. Jag ansåg då att det var riktigt att Sovjetunionen återtog kontrollen över Baltikum.

Principiella avsteg

– Invasionen av östra Polen kunde möjligen försvaras ur den synpunkten att stora delar av de territorier som Sovjet nu tog tidigare slitits loss från Sovjetunionen.

– Vi reflekterade då inte så mycket över de här händelserna, även om vi innerst inne kanske tyckte att vad Sovjet gjorde rimmade illa med principen om nationernas självbestämmanderätt. Vi ansåg att argumentet att Sovjet måste försvara sig vägde tyngre och vi böjde oss för Stalins auktoritet.

– Vi ville inte på något sätt ta ställning mot Sovjetunionen, som var så hårt attackerat. Vi försvarade allt vad de gjorde, även om vi inte tyckte att allt var så riktigt. Det hade väl än idag gått att försvara vad Sovjet gjorde enligt det hemliga tilläggsprotokollet om de efter kriget hade lämnat tillbaka de territorier de då la beslag på.

– Vi räknade hela tiden med att Hitlertyskland skulle komma att vända sig mot Sovjetunionen, när det hade lagt under sig tillräckligt många stater i Europa.

– Men det kunde vi inte skriva, tyckte vi. Då hade vi ju direkt gått emot vad Sovjetunionen själv sa vid denna tidpunkt, att det var ett imperialistiskt omfördelningskrig, där England-Frankrike rentav spelade den mest aggressiva rollen. Vi tyckte att det skulle vara förmätet att gå ut och korrigera Sovjetunionens egen analys av kriget. Men så här i efterhand, kan man väl säga att det hade gjort saken mycket lättare för oss, om vi hade pekat ut att den grundläggande antagonismen mellan Hitlertyskland och Sovjetunionen bestod.

Hur såg ni på den borgerliga demokratin? Var det bara en värdelös fasad på kapitalismen, eller var den värd att försvara?

– Redan i början av 30-talet slog den uppfattningen igenom att den borgerliga demokratin inte bara var en värdelös fasad utan innehöll en hel rad element som var av värde för arbetarklassen. Men någon grundlig uppgörelse med de gamla idéerna om den borgerliga demokratin blev det aldrig. Senare, efter kriget, slog man i stället över så att man helt accepterade den borgerliga demokratin och sa att socialismen kunde vinnas på fredlig väg inom den borgerliga demokratis ramar.

Spanien lärde oss försvara demokratin

– Under Spanien-kriget så lärde sig vårt folk att skilja noga på den borgerliga demokratin och fascismen. Visserligen var de två former av kapitalism eller två sidor av samma sak. Men den ena formen var att föredra, ja, i Spanien gick arbetarna i döden för den.

– Visst förstod vi att värdesätta att vårt parti som det enda i Europa kunde fortsätta att verka lagligt. Även om denna laglighet många gånger var hårt trängd. Arbetartidningen i Göteborg, som jag var ansvarig för, hade de flesta beslagen i svensk press under hela kriget. Den kommunistiska pressen belades med transportförbud och Arbetartidningen fick förbud ett halvår längre än de övriga, för vi var kända för vår fränhet mot Hitler. Någon gång berodde beslaget på angrepp på den svenska regeringen.

– Polisen kom farande så fort tryckfrihetsombudet i Göteborg hade funnit något anstötligt i tidningen. Men för det mesta hade tidningen redan gått iväg. Beslagen var oftast bra reklam för oss. Men hade beslag utverkats mot något nummer var det svårt att sälja just det. Man fick ju under transportförbudet inte ens läsa den tidningen på spårvagnen, för då kunde man bli anhållen.

– Beslagen började under finska vinterkriget, men det fanns till och med borgerliga riksdagsmän och en socialdemokrat, Fredrik Ström, som reagerade mot ingreppen mot tryckfriheten och krävde att de skulle upphävas.

Vilken inställning hade ni till neutralitetspolitiken under kriget?

– Vi försvarade den mot alla avsteg. När exempelvis regeringen lät skjuta ner brittiska plan, som kränkte vårt territorium men skonade de tyska, så angrep vi detta. Mot slutet av kriget ändrades praxis på denna punkt och även tyskarna sköts ner.

– Jag tror att om inte vi hade fört en så envis kamp för neutralitetspolitiken under finska vinterkriget, så hade det sedan varit mycket lättare för den svenska bourgeoisin att gå med Tyskland, när det stod på höjden av sin makt. Under vinterkriget hade vi också stöd av bondeförbundet för neutralitetspolitiken. Även Per Albin Hansson var i grunden rädd för att gå med i finska kriget. Regeringen var ganska enig när den avsåg Englands och Frankrikes begäran att få transitera trupper till Finland.

– På denna punkt hade Komintern en realistisk linje. Det var otänkbart att få med Sverige på Sovjetunionens sida i det kommande kriget. Alltså skulle SKP inrikta sig på att åtminstone förhindra att Sverige gick med på den andra sidan.

1937 skrev du i Arbetartidningen att "kommunisterna kan aldrig rösta för militäranslag, så länge den militära apparaten ligger i borgarklassens händer och kan användas mot arbetarklassen" (Mot rådande vind, s 51). 1945 skrev du i Vår Tid att i vissa lägen kunde man lämna det kapitalistiska samhällets krigsmakt "allt tänkbart stöd ... beroende på vad slags politik den härskande klassen i varje konkret situation för utåt och inåt". Vad låg bakom den ändrade synen?

– Omvärderingen kom mycket tidigare än 1945. Ta England som exempel. England slogs ju i alla fall mot Tyskland, tillsammans med Stalin. Skulle då arbetarklassen i England ha gått emot alla anslag till detta lands krigsmakt? Vad slags politik den härskande klassen för i varje ögonblick är det som avgör.

Utrikespolitiken avgörande

– Skulle Sverige exempelvis bli angripet och den svenska borgarklassen går in för att slåss och bevara vårt oberoende och vår frihet, så måste vi så länge som den gör det vara med och ge de anslag som behövs. Sedan kan man ju diskutera vilka anslag som behövs, hur de används osv. Men man kan inte principiellt motsätta sig alla anslag över huvud taget.

– Men ett av problemen var att borgarklassen ibland vägrade oss kommunister att över huvud taget vara med och försvara landet. De flesta blev inkallade och det fanns till och med en ombudsman, Ernst Andersson, som blev korpral.

– Men jag själv och ett antal andra ledande, kända kommunister skickade de som bekant till olika läger. 1941 blev jag inkallad till beredskapstjänst och sändes till Niemisel utanför Boden. Först blev jag tilldelad magasinskompaniet, men det ändrades efter två dagar och jag fick gå till transportkompaniet. Men det ändrade de på efter ytterligare en dag. Jag blev förrådsförvaltare, men det betydde ju att varenda kille som skulle byta tvätt eller halvsula skorna fick komma till mig. De valde mig till kompaniombud.

– Vi hade två fänrikar. En dag åkte de in till Boden och bad mig sköta expeditionen. Då ringde staben och sa att den där Holmberg han skulle skickas till lägret på Lövnäsullen i Härjedalen. "Det ska ske", sa jag. Då visste jag i alla fall vad det gällde.

– När jag skulle åka kom killarna till mig med en lista. De hade samlat in nästan 100 kronor som present åt mig, för de tyckte att jag hade skött jobbet som kompaniombud bra.

Taggtråden blev liggande

– En episod jag särskilt minns från lägret var att man ville få oss att sätta upp taggtråd runt lägret. Taggtråden blev dock liggande i förrådet. Får man tro den överste som kom och besökte oss från staben senare, så rådde det stora meningsskiljaktigheter inom militären om hur vi skulle behandlas. Han sa att vi skulle ha samma rättigheter som alla andra. Men då hade tyskarna redan fått spö utanför Moskva, den första krigs- vintern på östfronten.

Hur hade SKP klarat sig om Sverige blivit ockuperat? Vilka förberedelser hade ni vidtagit för att kunna fortsätta att verka underjordiskt?

– Det varierade. Där uppe på Lövnäsullen hade vi bra förberedelser. Där hade vi med hjälp av underbefälarna kartlagt ammunitionsförråd, vapenförråd, var skidor fanns osv. Vi hade också bestämt att vid första antydning om ett angrepp mot Sverige så skulle vi ta oss ut ur lägret. Vi skulle bli ett partisanförband. Det var väl förberett där, men jag vet inte hur det var i de andra lägren. Troligen var det likadant.

– När det gäller partiet som helhet var förberedelserna mycket amatörmässiga. Här i Göteborg hade ombudsmannen Sven Rydstedt hyrt några lägenheter dit kommunstyrelsen skulle flytta om det hände något. Det hade nog inte varat länge. Några stencilapparater och skrivmaskiner hade vi flyttat ut till andra ställen. Annars var det ingenting.

”Spioner” för Sovjet

– Sven Rydstedt, som var ansvarig för organisationsfrågor blev senare dömd för spioneri för Sovjetunionens räkning. Han och 4-5 andra killar hade per radio gett Sovjet informationer om de tyska trupptransporterna genom Sverige. De handlade mot partiets uttryckliga förbud och de blev uteslutna ur partiet.

– Vi ansåg nog att det var bra att Sovjetunionen fick underrättelser om de vapen- och trupptransporter som nazisterna sände till Tyskland genom Sverige. Men vi var absolut emot att partimedlemmar engagerade sig i sådan verksamhet. Det utsatte partiet för stora risker.

– Det fanns också vissa kontakter mellan partiet och den s k Wollweber-ligan. Ernst Wollweber var en tysk Komintern-agent, som skickades till Sverige för att organisera upp sabotage riktat mot Hitler. Uppgiften var att om tyskarna angrep Sverige så skulle malmbanan i Norrbotten sprängas, kanske också några malmhamnar.

– Som partimedlem fick man aldrig veta mer om sådana ting än det som stod i tidningarna. Det är klart att vi tyckte det var bra med sabotage mot tyskarna om Sverige skulle bli ockuperat. Det hade inte varit till skada för Sverige, såvitt Sverige inte ämnade bli bundsförvant åt Hitler. Linjen var hela tiden att om tyskarna kom, så var alla medel tillåtna. Men inga särskilda förberedelser för detta vidtogs.

– Överhuvudtaget hade vi mycket få partimedlemmar som inte var kända utåt. Här i Göteborg var det nog ingen, i Stockholm några fåtaliga intellektuella.

– Däremot var det vanligt att både våra medlemmar och andra, som låg inkallade, hade gjort upp konkreta planer. Jag träffade på ett tåg en kille som låg uppe vid norska gränsen i Värmland. Vi började på att snacka om nazisterna. Han sa att kommer Hitler, så är våra egna officerare de första vi skjuter. De var kända för tysksympatier.

– Under kriget pekade tyskarna själva ut Sverige som ett internationellt centrum för spionage mot Tyskland. Här fanns givetvis en del flyktingar, som verkade mot Hitler. Men de flesta av dem internerades i läger som det i Smedjebacken och kunde ingenting göra.

Vilken roll tillmäter du kommunisterna i befrielsekampen i de av Hitler ockuperade länderna?

– Mitt intryck är att de spelade en stor roll i Italien, Frankrike, Tjeckoslovakien, Rumänien, Jugoslavien, Albanien och Grekland.

– I Italien och Frankrike körde ledarna vid krigsslutet fram en helt felaktig linje och gick med på att avvärja partisanerna. Den enda förklaring jag lyckats hitta är att de trodde att den borgerliga demokrati som återupprättades skulle bli av en delvis annan art än den som funnits tidigare. Den skulle inte bli samma 100-procentiga organ för bourgeoisins herravälde. Bourgeoisin gav ju kommunisterna en del poster i armén, civilförvaltningen, i den diplomatiska kåren osv. De arma djävlarerna trodde att nu hade det börjat ett verkligt demokratiskt genombrott för arbetarklassen och man skulle kunna göra sig gällande inom den borgerliga demokratins ramar.

Bourgeoisin slog till igen

Men det roliga varade bara tills bourgeoisin hade hunnit organisera upp sin statsapparat på nytt. Då åkte kommunisterna ur regeringarna och förlorade sina övriga fina poster i Italien, Frankrike, Danmark, Norge, Finland, Österrike, Belgien, Holland m fl länder.

– Ledarna för de kommunistiska partierna måste ha haft en helt felaktig analys, ett felaktigt perspektiv för kampen. Enda alternativet är att de var direkta förrädare.

– Det brukar sägas att misslyckandena i Frankrike och Italien berodde på den linje som Stalin och Sovjetunionen förde vid denna tid. Jag tror inte att Stalin menade att kapitalismen skulle bevaras. Men även om så varit kan jag inte acceptera att kommunisterna skulle låta några andra än den egna arbetarklassen och folket bestämma vilken linje de skulle följa. Man kan inte göra Sovjet ansvarigt för vad exempelvis de franska och italienska partierna gjorde. Om Sovjet gav dåliga råd, var det fel av dessa partier att lyssna till dessa.

I Sverige hade ni helt unika framgångar under denna tid. Partiet ökade i röstetal från 5,9 procent 1942 till 11,2 procent 1946. Medlemsantalet steg från 20 000 före kriget till mer än det dubbla. Hur upplevde du den perioden?

– V i sopade in folk i partiet, men de fick ingen skolning. Det förlorade vi mycket på när sedan kalla krigs-hetsen kom. Mest tog vi folk från den fackliga kampen, som vunnits för vår linje i t ex kampen mot lönestoppet. Vi vann folk på kampen för dagskraven, men det som gjorde att de kom till oss i så stort

antal var att vissa utrikespolitiska hinder, som tidigare funnits, nu bortföll. Vi fick ett i och för sig oförtjänt anseende på grund av Sovjets segrar. Det fanns naturligtvis också en del opportunist, som sökte sig till oss, som tänkte att nu kommer Sovjet att ta hela Europa, så det är säkrast att bli kommunist.

Näst största parti

– I valet 1944 fick vi mer än 25 procent av rösterna här nere och blev det näst största partiet. Det var vi faktiskt även 1946, även om vi tappat något lite på grund av metallstrejkens utgång. Hilding Hagberg säger någonstans att man borde väntat ett år med metallstrejken och det är riktigt. Hade man bara väntat ett halvår hade läget varit annorlunda. Just när monopolkapitalisterna i metall skulle lägga om från krigsproduktion till fredsproduktion kom strejken. Läget var sådant att kapitalisterna hade behövt permittera massor av arbetare. Tack vare strejken behövde de inte det. När strejken slutade i maj 1945 hade kapitalisterna med hjälp av sina tekniker redan ställt om produktionen. Hade en strejk börjat då, hade kapitalisterna suttit i en svår knipa.

– Man kan inte säga att vi klarade av den nya politiska situationen särskilt väl. Det folk som vi fick in i partiet var oskolat och oerfaret. Vår kommunalpolitik försämrades. Den brist som funnits hela tiden, att vår politik i fullmäktige inte förbands med massrörelsen utanför, blev nu allvarligare. Det var mycket ett antal dåliga ombudsmäns verk. De satt som proppar och förhindrade att en sådan förbindelse upprättades mellan arbetet inom och utom fullmäktige. De hävdade att vi alltid hade så mycket att göra med att öka tidningens upplaga och med att klara partiets ekonomi, att de inte hade tid att ordna möten och aktioner för vår kommunalpolitik.

– Vi stod där i fullmäktige och snackade för protokollet. Bara ibland fick vi ut nyheter om våra förslag via andra tidningar än våra egna. Men de stödaktioner, som vi hade behövt för att kunna föra en kommunistisk kommunalpolitik, uteblev. När Sven Landin blev redaktör för Arbetartidningen 1944 så slutade även den att skriva om vår kommunalpolitik. Aktiviteten försämrades och det blev en svår baksmälla för partiet. Det berodde främst på rikspolitiken, men hade vi skött kommunalpolitiken hade raset inte behövt bli så stort.

1943 upplöstes Komintern. Organisationen hade blivit "otidsenlig" och ett "hinder" hette det i kommunikön från Moskva. Vad var bakgrunden till detta?

– Dels var det svårt att upprätthålla förbindelserna mellan partierna och EKKI, Kominterns exekutivkommitté. Dels var det väldigt svårt att sitta i Moskva och utforma en politik för par-

tier som arbetade i olika länder under olika betingelser. Det gick bra så länge uppgifterna var likartade. Under Kominterns första tid var den gemensamma uppgiften att försöka genomföra de leninska villkoren för anslutning till Komintern. 1943 gick det inte att ställa uppgifterna så enkelt. Tyvärr visade det sig att en hel del av partierna inte förmådde att stå på egna ben.

Schematism i Moskva

– Komintern hade under 30- och början av 40-talet gjort en hel del för att få Marx' och Lenins arbeten översatta till olika språk. Men det var sämre med förmågan att tillägna sig dessa verk och lära sig tillämpa dem. Analysen och kännedomen om förhållandena i det egna landet var mycket bristfälliga i de flesta fall. Det var mera tyckande än ordentliga, på fakta baserade diskussioner. Metallstrejken är ett exempel på detta.

– Ett annat exempel jag minns är när Fritiof Lager höll en inledning på ett centralkommittémöte och påstod att avtalsuppgörelserna i Sverige inte spelade någon större roll, för att det var i den lokala lönekampen arbetarna tog ut sina påslag. Han fick mothugg av Knut Senander, som var mera vettig i den frågan.

– I Komintern var det exekutivkommittén, som bestämde. Där hade ryssarna ett avgörande inflytande. Deras uppfattningar om läget i de kapitalistiska länderna var nog ganska schematiska. Läget i partierna kände man ganska bra, men läget i länderna, utvecklingen och trenden i utvecklingen kände man inte till. EKKI begrep sig inte på folken, hur massorna skulle behandlas. Man saknade den känsla för den proletära demokratin, som exempelvis Mao Tsetung hade, att partiet alltid ska rådfråga massorna – arbetarna och bönderna – innan beslut fattas. I grundfrågorna är det ju alltid möjligt att göra det, eftersom beslut inte är så brådskande. Och sedan beslut var fattat glömde man att följa upp beslutets genomförande och korrigera linjen allteftersom man fick erfarenheter. Samma fel som fanns i Sovjetunionen kom att också drabba EKKI:s arbete.

Under hela 20- och 30-talet låg SKP och svajade på mindre än 4 procent av rösterna i val. Först i krigsslutet, då partiet också tvingades utveckla sin linje självt, kom det stora framgångar. Det har sagts att både SAP och SKP under mellankrigstiden talade tyska ("folkhem" = "Volksgemeinschaft" t ex). Ligger det något i detta?

– Ja, det gör det. Men tyvärr försatt partiet chansen att nu utveckla en politik grundad på undersökningar av det egna landets förhållanden. I stället blev det första partiprogrammet det första officiella steget mot revisionism. På en partikonferens 1943 antogs ett antal grundsatser, som sedan bekräftades av 1944 års kongress. De var inte så dåliga och kunde ha tolererats under en övergångstid, innan partiet fick ett verkligt program. Den största bristen är att begreppet proletariatets diktatur utmönstrats på Hilding Hagbergs initiativ, som en eftergift för reformismen.

Men proletariatets diktatur var ändå innebörden av det som stod i grundsatserna. I stället för att förbättra grundsatserna kom de senare att försämrats och även tesen om den "fredliga övergången" att godtas.

– Men det vore fel att säga att partiet i någon period gick i Kominterns ledband. Det var en period då t ex Linderot var mycket bra. Kominterns linje 1939-41 fick betydligt mindre skadeverkningar i SKP än i många andra partier. 1942-43 började Linderot av helt andra skäl urarta. Han började hålla tal som vi andra inte fått vara med och diskutera och som han inte hade stöd för. Han skrev 1943 ett brev till LO, som gick ut på att lönekraven måste hållas tillbaka i enighetens namn.

– Mot slutet av kriget omgav sig Linderot med en grupp unga medlemmar, som kommit från Clarté – Harald Rubinstein, P-O Zennström och C H Hermansson. Jag minns en gång 1944,

då Sven Linderot sammankallade riksdagsgruppen till ett möte, där Rubinstein fick framföra en ”ny” teori han utvecklat om att staten inte längre var borgarklassens maktorgan. Rubinstein menade med hänvisning till bl a socialstyrelsens utvidgade verksamhet, nya socialförsäkringar osv, att Lenins statsteori började bli föråldrad.

– Jag gick emot honom med argumentet att utvecklingen på intet sätt upphävt utsugningen. Så länge den härskade stod också ”samhället” eller staten som garant för dess och kapitalistväldets fortbestånd. Socialförsäkringarna var inte endast att betrakta som framsteg för arbetarna, de var också på sätt och vis nödvändiga för kapitalisterna för att tillförsäkra dem duglig arbetskraft.

Omedelbart efter mej tog Linderot ordet och sade att jag hade nog rätt. Därmed var det slut på diskussionerna om Rubinsteins nya ”teori”. Linderot var lite generad efteråt. Han, som fastän han bara hade folkskola lärt sig fyra främmande språk på egen hand, hade större möjligheter än de flesta att studera marxismen-leninismen. Ändå hade han gått på Rubinsteins ”teori”. Akademikerna från Clarté tjusade honom på något sätt med sin revisionistiska vältalighet och fick honom att gå fel i en sådan grundfråga.

Idag växer faran för ett tredje världskrig. De marxist-leninistiska partierna är, där de över huvud taget existerar, mycket små grupper. Vad borde vi göra, som ni inte gjorde eller inte gjorde tillräckligt bra?

– Det är mycket det. En sak är att förbättra kännedomen om förhållandena internationellt och i det egna landet, för att kunna lägga fast en linje på grundval av fakta.

– Ta frågan om perspektivet för Sverige i ett tredje världskrig. Är det viktigt att försöka reda ut vilken ställning Sverige kommer att få i ett sådant krig? Det är mycket viktigt. Kommer Sverige att bli angripet, eller kommer det ännu en gång att stå som neutral?

Troligt att Sverige inte angrips

– Även om vi inte kan fastställa absolut hur det kommer att bli, så menar jag att det fall att Sverige kommer att stå neutralt och inte angripas är tillräckligt troligt, för att vi ska göra klart vad det betyder för vårt ankommande. Det var inte för ros skull som Bresjnev snackade med kungen om den svenska neutralitetspolitiken, när kungen besökte Moskva. Sovjet skulle vinna mycket i ett kommande krig på att hålla Sverige neutralt. Ockuperas Norge och Danmark så har de ändå Sverige i säcken.

– Vi måste göra slut på revolutionsromantik, som predikar ett ”folkkrig” som linjen i Sverige under alla omständigheter.

– Det förutsätter att Sverige blir angripet. Och det förutsätter att vi har folket med oss; man kan inte föra folkkrig med några tusen man och folkflertalet emot sig. Då blir det bara proklamationer och nederlag.

– Om Sverige blir angripet och det svenska försvaret kämpar, måste vi ju stödja detta så länge som det kämpar.

– Samtidigt ska vi varna för risken för kapitulation. Den härskande klassen, först och främst monopolkapitalet, tänker ju mest på hur de ska rädda sina profiter. Vi ska tvinga dem till motstånd så länge som möjligt. Men kapitulerar de ska vi fortsätta att göra motstånd och även se till att arbetarklassen tar ledningen av detta, så att inte kapitalismen kan återupprättas efter, ett krig.

– Uppgiften att försvara nationen förutsätter också att vi börjar bli skickliga i att tillämpa enhetsfronten. Vi får inte ha en massa tabun när det gäller enhetsfronten, att man inte får samarbeta med en del av bourgeoisin t ex. Bourgeoisin rymmer ju monopolkapitalister,

medelstora och små kapitalister, industri- och jordbrukskapitalister osv. Alla delar ställer sig inte likadant i frågor som rör försvaret och den nationella oavhängigheten.

– Här finns ibland en orationell inställning, som bl a yttrar sig i idéer om att arbetarklassen i Sverige då den får makten, ska ”hämnas” på alla kapitalister. Alla kapitalister ska berövas allt och många av dem ska skjutas. Men man kan ju tänka sig att kapitalisterna, som regel får leva för att göra nytta för sig genom arbete och att de kapitalister som vi har gjort enhetsfront med i försvaret av Sverige, kan få samma uppgörelse som kineserna gav de nationella kapitalisterna efter revolutionen – de köptes ut från sina företag.

Socialdemokratins inflytande måste brytas

– En viktig fråga, oavsett hur kriget kommer att gestalta sig, är att vi måste bryta socialdemokratins inflytande. Då måste vi undersöka vilken orsaken är till att de kunnat behålla detta inflytande, trots alla deras svikna löften. Vi måste undersöka den socialdemokratiska ideologin. Socialdemokratien har lovat socialismen i 90 år, snart 100 år. Under tiden har kapitalets ställning bara stärkts. Vad beror det på? Jag tror att kärnan är deras inställning till den parlamentariska, fredliga vägen. De tror att om de med olika medel vidmakthåller och stärker kapitalismen idag, så ska den i morgon kunna omvandlas med fredliga, parlamentariska medel. Det betyder att så fort kapitalismen kommer i kris, måste de hjälpa den att överleva, stödja kapitalisterna, hålla dem under armarna, se till att de får profitera så att de kan utveckla sina industrier, gå in med statliga medel osv.

– Den stora frågan för reformisterna är att behålla jobben och för det måste ju kapitalismen hållas vid liv och utsugning öka. Resultatet är ju som alla kan se att antalet jobb minskar och arbetslösheten ökar.

I sitt tal till väljarna 9 februari 1946 sa Stalin att andra världskriget ”från första början” fick ”karaktären av ett antifascistiskt befrielsekrig, som även åsyftade de demokratiska friheternas återupprättande”. Sovjets inträde i kriget hade inte ändrat krigets karaktär, men ”stärkte” dess befrielsekaraktär. Hur ser du på detta?

– Det var utan tyckan en korrigerande linje Komintern fört ut mellan november 1939 och juni 1941. Även om de 1939 tyckte sig se likheter med första världskriget, så blev det ju inte så.

– Det var oklart för oss 1939 och det är ju oklart än idag för exempelvis albanerna, att även imperialistiska länder kan föra rättvisa befrielsekrig, dvs krig som kan tjäna arbetarklassen och folkens frigörelse. När t ex Storbritannien förde krig mot Japan i Burma var det naturligtvis inte för att göra Burma fritt utan för att behålla det under sig. Men de krafter som de utlöste i motståndet mot Japan blev dem själva övermäktiga. De lyckades inte hålla Burma efter kriget.

– När Storbritannien förde krig här i Europa var det inte heller för att göra slut på kapitalismen, inte ens för att utplåna nazisterna – många av dem blev ju väl omhändertagna av västmakterna i krigsslutet och återfick sina maktställningar i den nya västtyska staten. Storbritannien ville i ren självbevaringsdrift krossa Tyskland militärt och så långt sammanföll Englands intressen med Europas arbetarklass.

– Så länge Storbritannien förde det s k låtsaskriget, fram till sommaren 1940 och i stort sett inte utförde några krigshandlingar alls mot Tyskland, så fortsatte de bara den imperialistiska München-politiken och förtjänade inget stöd. Men när de faktiskt militärt angrep Hitler-Tyskland förde Storbritannien ett rättvist krig. Då var det riktigt att stödja dem.

– Men bara arbetarklassen kan slutföra ett befrielsekrig. Storbritannien och USA gick i krigsslutet in för att återupprätta kapitalismen, det system som föder krig, och skyddade till

och med nazisterna. Därför upphörde också enheten med Storbritannien och USA i samma stund som Tyskland militärt var krossat. På kort tid förvandlades bundsförvanten USA till all världens folks huvudfiende.

– Idag ser vi återigen ett exempel på samma fenomen. Genom revisionismens seger i Sovjetunionen har denna stat, som en gång var en bundsförvant till folken, förvandlats till en kapitalistisk, fascistisk och imperialistisk makt. Sovjetunionen har blivit en supermakt, som till och med är en ännu farligare fiende till socialismen och folkens frihetssträvanden än USA.

Intervju: *Stefan Lindgren*

Anders Hagström: Nils Holmberg och Andra världskriget

Nils Holmberg tillhörde den minoritet som stannade kvar i den staliniserade Kommunistiska Internationalen efter partisprängningen 1929 och kom att definitivt förvandla Sveriges Kommunistiska Parti till en politisk agentur för Moskva och Stalin.

Holmberg invaldes i SKP:s centralkommitté sedermera partistyrelse 1933 och tillhörde den till och med 1956. Han var också chefredaktör för *Arbetartidningen* (AT) i Göteborg och riksdagsledamot för SKP mellan 1944 och 1946, samt stadsfullmäktigeledamot i Göteborg för partiet 1933-44 och 1947-1958.

Sedermera kom han att spela en ledande roll i den maoistiska – den kinesiska formen av stalinism – opposition som tog form i SKP (från 1967 Vänsterpartiet Kommunisterna) under 60-talet och var med om bilda det maoistiska Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninisterna (KFML) 1967 (från 1973 Sveriges Kommunistiska Parti) som under ett antal år var en av de största vänsterorganisationerna i Sverige. När Holmberg dog 1981 var partiet redan på stark tillbakagång.

Stalinistisk agentur

Som redan nämnts kan man med fog säga partisprängningen 1929 innebar att SKP förvandlades till en renodlad stalinistisk agentur som i vått och torrt slöt upp bakom Moskva och gav uttryck för dess åsikter, om det så gällde att fördöma socialdemokratin som ”socialfascistisk” som under den så kallade “Tredje perioden”, för att vända ut och in på sig och från 30-talets mitt förespråka ”folkfront” med socialdemokratin och delar av borgarklassen, för att inte tala om stämna in i häxprocesserna mot Sovjets tidigare ledare, eller vad det nu var Moskva för tillfället begärde.

Av intervjun med Nils Holmberg i *Marxistiskt Forum*, som var KFML/SKP:s teoretiska organ, är det däremot lätt att få intryck att partiet var mer självständigt än det i själva verket var. I själva verket höll det sig noga till Moskvas påbjudna linje – utom vid ett tillfälle. Ironiskt nog handlade det om Hitler-Stalin-pakten.

Togs på sängen

Paktens undertecknande i Kreml kort efter midnatt den 24 augusti tog praktiskt taget hela den Moskva-trogna kommunistiska (eller rättare sagt, stalinistiska) rörelsen på sängen.

I motsats till Moskvas och den hårt centralstyrda Kommunistiska Internationalens normala praxis kom inga direktiv uppifrån om hur pakten skulle uttolkas eller förklaras trots att pakten innebar en fullständig politisk omkastning av den linje – folkfrontspolitiken – som kommunistpartierna gjort sig till tolk för från mitten av 30-talet och framåt. Aggressorn och krigshetsaren, dvs Nazityskland, som skulle isoleras hade plötsligt välkomnats i Moskva av självaste Stalin. Inte nog med det, som flera medlemmar av det franska kommunistpartiet

omedelbart insåg innebar pakten att det tysk-polska krig som hängde i luften blev oundvikligt och antagligen lika oundvikligt eskaleras till ett krig som involverade Storbritannien och Frankrike. (Föga anade de att pakten också innebar att Moskva skulle delta i slukandet av Polen.)

Det har spekulerats över varför Moskva inte omedelbart gav kommunistpartierna förhållningsorder, kanske var det ett uttryck för Stalins förakt för de utländska kommunistpartierna, kanske ville han testa deras lojalitet, men faktum är att kommunistpartierna fick klara sig på egen hand eller som Holmberg uttrycker det i intervjun: *“Jag fick reda ut hela frågan själv utan några tips och anvisningar från particentralen.”*

“Vinna tid”

Holmberg gjorde som så många andra stalinister försatta i samma obekväma situation. Han skyllde på England och Frankrike och förklarade att Sovjetunionen *“sökt vinna tid genom att sluta en nonaggressionspakt med Tyskland”*.

I själva verket fanns det mycket lite i det sovjetiska agerandet i kölvattnet på pakten som tydde på att den handlat om att “vinna tid” (ockupationen av östra Polen, finsk-ryska vinterkriget 1939-40, annekteringen av de baltiska staterna, leveranser av eftertraktade råvaror till Tyskland, upphörandet av all antifascistisk agitation och propaganda till förmån för okritiskt återgivande av nazitysk krigspropaganda – som ledde till sådana absurditeter som att tyska kommunistiska flyktingar till sin förundran gratulerades av sovjetmedborgare för nazityska militära framgångar därför att de råkade vara tyskar! I ett hemligt direktiv förbjöd för övrigt säkerhetspolisens chef Beria vakterna i arbetslägren att skymfa de fängslade som “fascister”.) Till allt detta kommer den förvirring, demoralisering och splittring som pakten utsådde i den Moskvatrogna kommunistiska rörelsen – och den hets och isolering som denna kom att drabbas av.

Wolfgang Leonhard, som själv växte upp i Sovjetunionen som flykting, uppger i *Der Schock des Hitler-Stalin-Paktes. Erinnerungen aus der Sowjetunion, Westeuropa und USA* (Verlag Herder Freiburg im Breisgau 1986), som är en mycket läsvärd sammanställning av ögonvittnesskildringar av reaktionerna på pakten bland kommunister och antifascister i såväl Sovjetunionen som i andra delar av världen, att han inte lyckades upptäcka några antydningar i sovjetisk press eller för den delen åtgärder som pekade på att man använde pakten som respit för att förbereda sig inför ett nazityskt angrepp.

Det var först efter det nazistiska angreppet som Stalin själv kom att lansera påståendet om att pakten tillkommit för att vinna tid. Men i själva verket var det Hitler som “vunnit tid” genom att använda pakten till att stärka sina positioner inför uppgörelsen med Stalin. Det som kom att spela Stalin i händerna var inte pakten utan Hitlers fullständiga underskattning av Sovjetunionens uthållighet - *“Vi behöver bara stöta upp dörren så kommer hela det ruttna bygget att ramla”* (Hitler) - tillsammans med den nazistiska brutalitet - *“ett utrotningskrig”* (Hitler) - som snabbt kom att fjärma även dem som hälsat de nazityska invasionsstyrkorna som befriare från Stalins förtryck.

Skrattretande

Det skulle leda alltför långt att i detalj gå igenom den föga aptitliga härva av halvsanningar och förvrängningar för att inte tala om vad man skulle kunna kalla talande förtiganden som Holmberg presenterar i intervjun. Men en liten pärla kan man inte låta bli att notera och det är när Holmberg säger att “det skulle ha varit förmätet att gå ut och korrigera Sovjetunionens egen analys av kriget”, dvs att det var ett imperialistiskt omfördelningskrig, där England och Frankrike spelade den aggressiva rollen medan, som den sovjetiske utrikeskommisarien Molotov förklarade för Högsta Sovjet den 31 oktober 1939, Tyskland eftersträvade freden.

Bara tanken på att SKP skulle gå ut och offentligt försöka "korrigera" Kremls ståndpunkt är skrattretande. Antingen är Holmberg osedvanligt naiv eller så driver han med läsarna. Den tid var för länge sedan förbi när det var möjligt för de kommunistpartiernas ledningar, för att inte tala om enskilda medlemmar, att offentligt ifrågasätta eller "korrigera" Stalin, som sannolikt var upphovsmannen till "analysen". Molotov eller någon annan i den sovjetiska ledningen, eller för den delen Komintern-ledningen, skulle aldrig på egen hand vågat lägga fram en riktninggivande "analys" av situationen.

"Förrädaren, Stalin, är du!"

I Stalins Sovjet och Kommunistiska International var alternativen enkla: Antingen rättning i ledet eller kastas ur ledet – eller ännu värre.

Willi Münzenberg hade i sin ungdom varit övertygad revolutionär och en av grundarna av Kommunistiska ungdomsinternationalen men sedermera ställt sin avsevärda organisatoriska förmåga till Stalins förfogande. Trots att han lämnat den kommunistiska rörelsen i början av 1939 hade han först vägrat att kritisera Sovjetunionen och Stalin, men pakten med Hitler hade fått honom att öppet och ohämmat fördöma Stalin: *"Idag ställer sig miljoner upp i alla länder, räcker ut armen och ropar pekande mot öster: Förrädaren, Stalin, är du!"*

I samband med det franska sammanbrottet i juni 1940 försökte Willi Münzenberg fly undan de framryckande tyska trupperna. Hans döda kropp återfanns först i oktober samma år i en skog i södra Frankrike. Även om hans död såg ut som ett självmord fanns det en del som tydde på att han fallit offer för den sovjetiska säkerhetspolisen. Inte nog med att han öppet brutit med och fördömt Stalin i hätska ordalag, han visste helt enkelt för mycket och uppenbart tänkte han inte längre tåla.

Fast för att få kännedom om stalinismens förrädiska natur, dess lögner och otaliga förbrytelser mot socialismens sak, för att inte tala om mot de människor som var beredda att ge allt i kampen för socialismens förverkligande, får man söka andra källor än stalinister som Nils Holmberg.